

Kamil Zeidler

PRAWA CZŁOWIEKA A NORMATYWNE PODSTAWY OCHRONY DZIEDZICTWA KULTURY

1. System prawnej ochrony prawa człowieka jest powszechnie uznawanym i akceptowanym osiągnięciem w zakresie budowania światowego ładu i porządku. Poszczególne prawa człowieka są sklasyfikowane według kolejnych trzech generacji. W każdej z nich można odnaleźć takie prawa, które pozwalają, aby przy okazji ochrony praw człowieka chronić dziedzictwo kultury. Prawa człowieka mogą więc być efektywnym, choć nie jedynym, narzędziem ochrony kulturowej spuścizny przeszłości. Nawet jeżeli nie wszędzie i nie zawsze poprawnie funkcjonują, to i tak wyznaczają pewne standardy. Wątpliwości budzi czy określenie „standard”, również w odniesieniu do standardów ochrony dóbr kultury, jest to niezbędne, zapewnione minimum, czy też „standard” należy rozumieć jako średnią wypadkową. Na potrzeby niniejszych rozważań można przyjąć, iż „standard” będzie rozumiany jako wymagane minimum. Przy czym należy mieć świadomość, w kontekście upływu czasu, ewolucji praw człowieka i systemu ich ochrony oraz ciągłego podwyższania standardów minimalnych.

Celem prawa międzynarodowego gwarantującego pewne wartości, a tworzonego częstokroć na wyrost w stosunku do panujących realiów, jest między innymi wyznaczanie kierunków rozwoju i postępu prawa w ogóle. Nawet wówczas gdy dany akt prawa międzynarodowego publicznego nie został powszechnie ratyfikowany, tzn. nie został przyjęty przez wszystkie państwa i trudno mówić o powszechności jego obowiązywania. W wielu wypadkach, po upływie określonego czasu, można wskazać tworzące się za jego pośrednictwem powszechnie uznane standardy. Obowiązują one nie w oparciu o przepis prawa pisanego, lecz na przykład w oparciu o ukształtowany zwyczaj międzynarodowy. Dlatego też zapis „na wyrost”, mimo że częstokroć jest jedynie postulatem, ma istotną funkcję standardo- i prawotwórczą. Nadanie postulatowi formy aktu prawa międzynarodowego nie obliguje jeszcze do jego przestrzegania. Dopiero zabezpieczenie go odpowiednią sankcją, co w wypadku stosunków międzypaństwowych jest

niezwykle skomplikowane, trudne i złożone, pozwala na skuteczne stosowanie prawa międzynarodowego¹.

2. Niezależnie od dopuszczalności ochrony dziedzictwa kultury w ramach systemu ochrony praw człowieka, podlega ona niezależnej regulacji zarówno w prawie krajowym poszczególnych państw, jak też w prawie międzynarodowym. Ten ostatni system ochrony dziedzictwa kultury znajduje swe podstawy normatywne w szeregu wielostronnych umów międzynarodowych². Pośród nich najważniejsze, obowiązujące Polskę, to: Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 r., Europejska konwencja kulturalna sporządzona w Paryżu dnia 19 grudnia 1954 r., Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury sporządzona w Paryżu dnia 17 listopada 1970 r., Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r., Porozumienie o współpracy i pomocy wzajemnej w sprawie zatrzymania i zwrotu dóbr kultury nielegalnie przewożonych przez granice państw sporządzone w Płowdiu dnia 22 kwietnia 1986 r. oraz Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona) sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r.³ Dodatkowo pośród źródeł prawa międzynarodowego publicznego wskazać należy na nie obowiązujące jeszcze w Polsce: Europejską konwencję o przestępstwach przeciwko własności kulturalnej podpisaną w Delfach dnia 23 czerwca 1985 r. oraz Konwencję o ochronie dziedzictwa architektonicznego w Europie podpisaną w Grenadzie dnia 3 października 1985 r.

Problem zdefiniowania przedmiotu ochrony, czyli dziedzictwa kultury, dobra kultury czy zabytku jest bardzo złożony. Aby prawna ochrona była skuteczna, niezbędne jest właściwe jego dookreślenie poprzez odpowiedź na pytanie, co właściwie podlega ochronie? W zakresie definicyjnych rozważań na temat kultury i dziedzictwa kultury czy też dóbr kultury, konieczne jest sięgnięcie do szczegółowych prac⁴. Na potrzeby niniejszego tekstu wystarczy musi kilka uwag klasyfikujących oraz

¹ Sankcję w tym wypadku rozumieć należy szeroko, jako każde zabezpieczenie przestrzegania dyspozycji normy prawnej; sankcją taką może być na przykład poddanie kontroli przestrzegania przez państwo określonej umowy międzynarodowej właściwemu sądowi międzynarodowemu; zob.: R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 1997, s. 23 i n. oraz W. Czapliński, A. Wyrozumska, *Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe*, Warszawa 1999, s. 431 i n.

² Zob. K. Zeidler, *Źródła międzynarodowego prawa ochrony dziedzictwa kultury*, „Studia Europejskie” 2003, t. XI, s. 317 i n.

³ Dz. U. z 1957 r. Nr 46, poz. 212; Dz. U. z 1990 r. Nr 8, poz. 44; Dz. U. z 1974 r. Nr 20, poz. 106; Dz. U. z 1976 r. Nr 32, poz. 190; Dz. U. z 1988 r. Nr 38, poz. 296; Dz. U. z 1996 r. Nr 120, poz. 564.

⁴ Zob. J. Pruszyński, *Dziedzictwo kultury Polski. Jego straty i ochrona prawna*, t. I, Kraków 2001, s. 40 i n.; P. Dobosz, *Administracyjnoprawne instrumenty kształtowania ochrony zabytków*, Kraków 1997, s. 59 i n.; P. Dobosz, *Pojęcie dziedzictwa kulturowego i jego znaczenie dla działań polskiej administracji*

wskazanie na definicje zawarte w prawie międzynarodowym publicznym. Niemal każdy z wyżej wskazanych aktów prawa międzynarodowego definiuje przedmiot ochrony, jednakże ich zakres pojęciowy jest zróżnicowany. Nie ma wątpliwości, że wszystkie, wskazane poniżej, elementy składają się na pojęcie materialnego dziedzictwa ludzkości.

Dziedzictwo kultury można określić jako spuściznę składającą się z wytworów ludzkich lub ewentualnie takich, w których czynnik działania twórczego człowieka jest przeważający. Dziedzictwo kultury podzielić można na dziedzictwo materialne i niematerialne. Do pierwszej grupy zaliczyć należy wszelkie materialne przejawy kulturowej twórczości człowieka. Będą to przede wszystkim dobra kultury, a pośród nich zabytki. Niematerialne elementy składające się na dziedzictwo kultury są to takie dobra, jak utwór muzyczny, teatralny, filmowy czy też inne dzieło nie będące rzeczą w rozumieniu kodeksu cywilnego, a podlegające ochronie m.in. w oparciu o przepisy prawa autorskiego. Do niematerialnych elementów tworzących dziedzictwo kultury danego narodu zalicza się m.in. historię czy język tego narodu. Przykładowo odnosząc się do języka, jako niematerialnego elementu tworzącego dziedzictwo kultury danego narodu, podać można za P. Winczorkiem: „chodzi zatem o coś więcej niż o język, o wspólnotę kultury, której język jest bardzo ważnym, ale nie jedynym, składnikiem. Język nie jest tylko umówionym środkiem porozumiewania się ludzi, jest tworem kultury, za którym stoi ogromna budowla: wyobrażeń, mitów, przekonań, emocji, symboli, sympatii i antypatii, wiedzy o otaczającym nas świecie. Język koduje rzeczywistość. Ucząc się języka ojczystego, uczymy się kultury, którą ten język „obsługuje”. Wtapiamy się w kulturę dla której język jest nośnikiem wartości, znaczeń i informacji”⁵. Elementem tworzącym niematerialne dziedzictwo kultury jest również tradycja, którą można rozumieć jako pewne obyczaje, poglądy, wiadomości przechodzące z pokolenia na pokolenie, które występując przez określony czas są następnie, w różnej formie, utrwalane.

Dziedzictwo kultury podzielić również można na dziedzictwo kultury danego narodu, na przykład dziedzictwo kultury polskiej, dziedzictwo kultury narodów zamieszkujących określony kontynent, na przykład dziedzictwo kultury europejskiej oraz dziedzictwo kultury wszystkich narodów, czyli światowe dziedzictwo kultury. Do tego podziału odwołują się na przykład przepisy wskazanej powyżej Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego z 1972 r. czy też przepisy Konstytucji RP, gdzie przedmiotem zainteresowania prawodawcy jest narodowe dziedzictwo kultury⁶. Jednakże to ostatnie nie może być analizowane w oderwaniu od szerszego kontekstu, jego otoczenia, jakim jest dziedzictwo europejskie i światowe. Wszak każde kolejne zawiera w sobie poprzednie.

publicznej wobec integracji europejskiej, „Ochrona Zabytków” 2002, nr 2, s. 121 i n. oraz I. Skrzydło-Niżnik, P. Dobosz, *Prawne problemy procesu inwestycyjno-budowlanego i konserwatorskiego*, Kraków 2002, s. 250 i n.

⁵ P. Winczorek, *Wstęp do nauki o państwie*, Warszawa 2000, s. 86.

⁶ Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483.

Wskazać tu należy na zjawisko promieniowania kulturalnego, oddziaływania kulturalnego czy też dyfuzji kulturowej, czyli ciągłego i wzajemnego przepływu kulturowego między narodami. Jak pisze P. Winczorek, „wzorce kulturowe, językowe, obyczajowe, wartości, style życia, dzieła kultury artystycznej przenikają przez granice oddzielające od siebie różne narody. Nie ma na świecie narodu, który mógłby o sobie powiedzieć, że jest kulturowo, czy tym bardziej biologicznie „czysty”, że nigdy nie uległ żadnym obcym wpływom”⁷. Łączy się to bezpośrednio z problemem kultur wielonarodowych współistniejących w ramach jednego państwa, jak też z problemem kultur mniejszości narodowych. Artykuł 35 Konstytucji RP zawiera gwarancje dla mniejszości narodowych, stanowiąc, iż Rzeczpospolita Polska zapewnia obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury. Dlatego też mniejszości narodowe i etniczne mają prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i instytucji służących ochronie tożsamości religijnej oraz do uczestniczenia w rozstrzyganiu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej⁸.

Konwencja Haska o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego z 1954 r. w art. 1 stanowi, iż w jej rozumieniu za dobra kulturalne, bez względu na ich pochodzenie oraz na osobę właściciela, uważa się: (a) dobra ruchome lub nieruchome, które posiadają wielką wagę dla dziedzictwa kulturalnego narodu, na przykład zabytki architektury, sztuki lub historii zarówno religijne, jak świeckie, stanowiska archeologiczne, zespoły budowlane posiadające jako takie znaczenie historyczne lub artystyczne, dzieła sztuki, rękopisy, książki i inne przedmioty o znaczeniu artystycznym, historycznym lub archeologicznym, jak również zbiory naukowe i poważne zbiory książek, archiwaliów lub reprodukcji wyżej określonych dóbr, (b) gmachy, których zasadniczym i stosowanym w praktyce przeznaczeniem jest przechowywanie lub wystawianie ruchomych dóbr kulturalnych, określonych powyżej, na przykład muzea, wielkie biblioteki, składnice archiwalne, jak również schrony mające na celu przechowywanie w razie konfliktu zbrojnego, ruchomych dóbr kulturalnych oraz (c) ośrodki obejmujące znaczną ilość dóbr kulturalnych określonych powyżej, zwane ośrodkami zabytkowymi.

Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury z 1970 r. w art. 1 stanowi, że za dobra kultury uważane są dobra, które ze względów religijnych lub świeckich uznawane są przez każde państwo za mające znaczenie dla archeologii, prehistorii, literatury, sztuki lub nauki i należą one do kategorii, takich jak: (a) rzadkie zbiory i okazy z dziedziny zoologii, botaniki, mineralogii i anatomii, przedmioty przedstawiające wartość paleontologiczną, (b) dobra mające związek z historią, w tym również z historią nauki i techniki, historią wojskowości i historią

⁷ P. Winczorek, *op. cit.*, s. 88.

⁸ Prawa mniejszości narodowych, w tym i ich prawa kulturalne, bezsprzecznie wchodzą w skład systemu praw człowieka.

społeczną, a także dobra pozostające w związku z historią życia przywódców, myślicieli, naukowców i artystów narodowych oraz ważnych dla narodu wydarzeń, (c) przedmioty uzyskane drogą wykopalisk archeologicznych (legalnych i nielegalnych) i odkryć archeologicznych, (d) elementy pochodzące z rozebranych zabytków artystycznych lub historycznych albo ze stanowisk archeologicznych, (e) antyki liczące ponad 100 lat, takie jak napisy, monety i wyryte pieczęcie, (f) materiały etnologiczne, (g) dobra, przedstawiające wartość artystyczną, takie jak: obrazy, malowidła i rysunki wykonane w całości ręcznie, na jakimkolwiek podkładzie i przy wykorzystaniu dowolnego tworzywa (z wyjątkiem rysunków przemysłowych i artykułów przemysłowych ręcznie zdobionych), oryginalne dzieła sztuki posągowej i rzeźby wykonane z dowolnego tworzywa, oryginały sztychów, rycin i litografii, oryginały zestawów i montaży artystycznych wykonane z dowolnego tworzywa, (h) rzadkie rękopisy i inkunabuły, dawne książki, dokumenty i publikacje mające szczególne znaczenie (historyczne, artystyczne, naukowe, literackie itp.), w postaci pojedynczych egzemplarzy lub w zbiorach, (i) znaczki pocztowe, skarbowe i podobnego rodzaju w postaci pojedynczych egzemplarzy lub w zbiorach, (j) archiwa, w tym archiwa fonograficzne, fotograficzne i filmowe oraz (k) liczące ponad sto lat meble i dawne instrumenty muzyczne.

W art. 4 Konwencji dotyczącej środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury z 1970 r. wskazane jest, że na dziedzictwo kulturalne każdego Państwa składają się dobra kulturalne należące do kategorii, takich jak: (a) dobra kultury powstałe w wyniku twórczości indywidualnej lub zespołowej obywateli danego państwa oraz dobra kultury mające znaczenie dla danego państwa, powstałe na terytorium tego państwa w wyniku twórczości obywateli obcych lub bezpaństwowców zamieszkujących na jego terytorium, (b) dobra kultury odkryte na terytorium krajowym, (c) dobra kultury uzyskane przez ekspedycje archeologiczne, etnologiczne lub przyrodnicze za zgodą właściwych władz kraju, z którego te dobra pochodzą, (d) dobra kultury, które były przedmiotem uzgodnionej dobrowolnej wymiany, (e) dobra kultury otrzymane nieodpłatnie lub legalnie zakupione za zgodą właściwych władz kraju, z którego te dobra pochodzą.

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego z 1972 r. definiuje dziedzictwo kulturalne i dziedzictwo naturalne w rozdziale pierwszym. Zgodnie z tą Konwencją, za dziedzictwo kulturalne uważane są: (a) zabytki, czyli dzieła architektury, dzieła monumentalnej rzeźby i malarstwa, elementy i budowle o charakterze archeologicznym, napisy, groty i zgrupowania tych elementów, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki, (b) zespoły budowli oddzielnych lub łącznych, które ze względu na swą architekturę, jednolitość lub zespolenie z krajobrazem mają wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki, (c) miejsca zabytkowe, czyli dzieła człowieka lub wspólne dzieła człowieka i przyrody, jak również strefy, a także stanowiska archeologiczne, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnologicznego lub antropologicznego. Według art. 2 za dziedzictwo naturalne uważane

są: (a) pomniki przyrody utworzone przez formacje fizyczne i biologiczne albo zgrupowania takich formacji, przedstawiające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia estetycznego lub naukowego, (b) formacje geologiczne i fizjograficzne oraz strefy o ściśle oznaczonych granicach, stanowiące siedlisko zagrożonych zagładą gatunków zwierząt i roślin, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia nauki lub ich zachowania, (c) miejsca lub strefy naturalne o ściśle oznaczonych granicach, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia nauki, zachowania lub naturalnego piękna. Przy czym, na mocy art. 3 Konwencji, doprecyzowanie przedmiotu ochrony, w zgodzie z powyższym, pozostaje w gestii państwa strony, na którego terytorium dobro kulturalne się znajduje.

W art. 1 Porozumienia o współpracy i pomocy wzajemnej w sprawie zatrzymywania i zwrotu dóbr kultury nielegalnie przewożonych przez granice państw z 1986 r., umawiające się strony ustaliły, że przez „dobra kultury” dla celów Porozumienia rozumie się dobra, które uznawane są za dobra kultury przez ustawy oraz inne akty normatywne państwa ich wywozu. Stąd też, w ramach ochrony przewidzianej w oparciu o ten akt, kompetencje do zdefiniowania przedmiotu ochrony przekazane zostały każdemu z państw stron Porozumienia.

Ustawodawca krajowy odszedł od pojęcia „dobra kultury” przy okazji zastąpienia, obowiązującej wcześniej ustawy z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury, nową ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami⁹. Jak widać powyżej, w prawie międzynarodowym publicznym, również we wtórnym prawie pisanim Wspólnot Europejskich, pojęcie to nadal funkcjonuje¹⁰. Ustawa z 1962 r. stanowiła w art. 2, że dobrem kultury jest każdy przedmiot ruchomy lub nieruchomy, dawny lub współczesny, mający znaczenie dla dziedzictwa i rozwoju kulturalnego ze względu na jego wartość historyczną, naukową lub artystyczną. Następnie jednak ograniczała się do regulacji dotyczącej zabytków, które definiowała w rozdziale drugim w art. 4 i art. 5. Wzajemna relacja pomiędzy dobrem kultury a zabytkiem jest taka, iż każdy zabytek jest dobrem kultury, jednakże istnieją takie dobra kultury, które nie są zabytkami¹¹. Nowa ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje już tylko pojęcie zabytku. Jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, którego zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową¹².

3. W związku z powyższym powstaje pytanie, czy wskazane wyżej wartości mogą podlegać ochronie w oparciu o system ochrony praw człowieka? W każdej

⁹ Tekst jednolity: Dz. U. z 1999 r. Nr 98, poz. 1150 ze zm.; Dz. U. z 2003 r. Nr 162, poz. 1568.

¹⁰ Ewentualnie „dobra kulturalnego”, przy czym przyjąć można, że są to pojęcia tożsame.

¹¹ Na przykład obraz uznanego żyjącego artysty jest dobrem kultury narodowej, jednakże aby zyskał atrybut zabytkowości musi upłynąć określony czas.

¹² Pełna definicja zabytku w ustawie o ochronie zabytku i opiece nad zabytkami z 2003 r. znajduje się w art. 3 oraz art. 6.

z generacji praw człowieka można odnaleźć takie prawa, które mogą być podstawą dla zapewnienia pewnych gwarancji ochronnych szeroko rozumianemu prawu dziedzictwa kultury. Pierwsza generacja praw człowieka obejmuje prawa fundamentalne, podstawowe i elementarne, czyli prawa i wolności obywatelskie i polityczne. Druga generacja praw człowieka obejmuje prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne. Zapewniają one dostęp do określonych dóbr, jak na przykład prawo do udziału w życiu kulturalnym¹³. Na płaszczyźnie prawnej pojęcie kultury łączy się bezpośrednio z prawem do uczestniczenia w kulturze, które jest elementem składowym wolności i praw socjalnych, ekonomicznych i kulturowych. Prawa te wchodzą w skład systemu wolności i praw człowieka i obywatela. Prawa socjalne i kulturalne są nieodłącznym elementem tworzącym współczesne państwo dobrobytu – *welfare state*¹⁴.

Trzecia generacja praw człowieka obejmuje m.in. prawo do wspólnego dziedzictwa ludzkości, które zawiera w sobie z jednej strony dziedzictwo kulturalne, z drugiej zaś dziedzictwo naturalne. W ujęciu tradycyjnym, przyjętym między innymi przez Konwencję UNESCO w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego z 1972 r., podział ten przebiega w ten sposób, że dziedzictwo kultury obejmuje wytwory działań człowieka, zaś dziedzictwo naturalne wytwory przyrody. Podział taki nie jest jednak do końca poprawny z tego względu, że istnieją takie dzieła, które są wypadkową łącznej działalności przyrody i człowieka¹⁵. Prawa trzeciej generacji określane są, w odróżnieniu od tradycyjnych praw człowieka przysługujących jednostce, jako prawa grupowe, czyli odpowiadające w ogóle ludziom¹⁶. Podział na generacje praw człowieka łączy się z problemem egzekwowania przestrzegania prawa i skuteczności systemu ochrony praw człowieka. O ile w wypadku praw pierwszej generacji dopuszczalna i przewidziana jest ich ochrona, między innymi sądowa, to w wypadku praw drugiej i trzeciej generacji pojawia się problem ich skutecznego egzekwowania¹⁷.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 1948 r. pośród katalogu wskazanych praw gwarantuje prawo do własności¹⁸. Podkreśla się, że Deklaracja, pomimo jej wagi politycznej, nie ma charakteru aktu prawodawczego, co oznacza, że bezpośrednio nie tworzy ona praw i obowiązków dla państw będących członkami ONZ¹⁹. Artykuł 17 Deklaracji stanowi, że każda osoba ma prawo do własności zarówno indywidualnie, jak i wspólnie z innymi, a nikogo nie można arbitralnie

¹³ H. Nieć, *Ojczyzna dzieła sztuki. Międzynarodowa ochrona integralności narodowej spuścizny kulturalnej*, Warszawa-Kraków 1980, s. 113 i n.

¹⁴ P. Winczorek, *op. cit.*, s. 112.

¹⁵ Przykładów dostarcza architektura ogrodów, gdzie człowiek ingeruje, w sposób twórczy, w zewnętrzny kształt przyrody.

¹⁶ W. Czapliński, A. Wyrozumski, *op. cit.*, s. 322.

¹⁷ *Ibid.*, s. 322.

¹⁸ *Prawa człowieka. Dokumenty międzynarodowe*, pod red. B. Gronowskiej, T. Jasudowicza, C. Miki, Toruń 1996, s. 15 i n.

¹⁹ J. Gilas, *Prawo międzynarodowe*, Toruń 1996, s. 281.

pozbawić własności. Ochrona materialnych elementów dziedzictwa kultury może być realizowana w połączeniu, czy też w oparciu o prawa określonego podmiotu do rzeczy. Ochrona prawa własności dokonuje się w głównej mierze na płaszczyźnie prawa cywilnego i w wypadku, gdy właściciel dąży do zachowania swego prawa. Tym samym realizowane jest najczęściej zadanie ochrony dobra kultury. Jednakże zdarza się tak, że dochodzi do sporu wartości, w wyniku którego prawa właściciela podlegają różnego rodzaju ograniczeniom. Dotyczy to przykładowo szczególnych obowiązków obciążających właściciela rzeczy stanowiącej zabytek w rozumieniu prawa krajowego, czy też niemożność swobodnego dysponowania zabytkiem, na przykład w kontekście chęci wywiezienia go z kraju²⁰. Z punktu widzenia przedmiotowych rozważań, istotny jest również przepis art. 27 Deklaracji stanowiący, iż każda osoba ma prawo do swobodnego uczestnictwa w życiu kulturalnym wspólnoty, do korzystania ze sztuki oraz do współuczestnictwa w postępie naukowym i płynących zeń korzyściach. Ustęp 2 art. 27 stanowi, że każdy ma prawo do ochrony jego interesów moralnych i majątkowych wynikających z jakiegokolwiek twórczości naukowej, literackiej lub artystycznej, której jest autorem. A twórczość taka, podlegająca ochronie w oparciu o prawa człowieka, prowadzi do budowania i rozwijania kulturowego dziedzictwa ludzkości.

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., wskazuje na konieczność zapewnienia każdemu warunków do korzystania z praw obywatelskich i politycznych oraz gospodarczych, społecznych i kulturalnych²¹. Artykuł 1 ust. 1 stanowi, iż wszystkie narody mają prawo do samostanowienia, z mocy którego swobodnie określają one swój status polityczny i swobodnie zapewniają rozwój gospodarczy, społeczny i kulturalny. Artykuł 19 gwarantujący prawo do posiadania i wyrażania własnych poglądów powiązany jest z problemem artystycznej działalności twórczej i jej, prawnie określonymi, granicami. Podejmowanie i prowadzenie takiej działalności, choć nie pozostaje w bezpośrednim związku z ochroną dziedzictwa kultury, to jest działalnością kulturalną i przyczynia się do tworzenia jej nowych składników. Dopuszczalne ograniczenia, w myśl ust. 3 art. 19 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, dotyczą poszanowania praw i dobrego imienia innych oraz ochrony bezpieczeństwa państwowego lub porządku publicznego albo zdrowia lub moralności publicznej.

Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., w taki sam sposób formułuje problem roli kultury w rozwoju poszczególnych narodów²². Taka sama treść preambuły i art. 1 oraz kilku innych postanowień wynika z przewidywań, że określone państwo przystąpi tylko do jednego spośród dwóch Paktów²³. Artykuł

²⁰ Zob.: ustawa z dnia 17 września 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r. Nr 162, poz. 1568) i szczególne regulacje w niej przewidziane.

²¹ Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167.

²² Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 169.

²³ J. Gilas, *op. cit.*, s. 283.

15 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych i Kulturalnych stanowi, że jego państwa strony uznają prawo każdego do udziału w życiu kulturalnym, a dodatkowo, jako gwarancję praw autorskich, prawo każdego do korzystania z ochrony interesów moralnych i materialnych, wynikających z wszelkiej twórczości naukowej, literackiej lub artystycznej, której jest autorem. Kroki, które państwa strony Paktu podejmują, w celu osiągnięcia pełnej realizacji prawa do uczestniczenia w życiu kulturalnym, powinny obejmować środki niezbędne do ochrony, rozwoju i upowszechniania nauki i kultury. Ponadto państwa strony zobowiązują się do poszanowania swobody koniecznej dla prowadzenia badań naukowych i działalności twórczej oraz uznają korzyści, jakie wynikają z popierania i rozwijania kontaktów międzynarodowych i współpracy w dziedzinie nauki i kultury. Przepis ten ma duże znaczenie nie tylko przez wzgląd na podejmowanie i prowadzenie działalności kulturalnej, lecz również ze względu na zawartą w nim zasadę ochrony kultury i tym samym jej dotychczasowych przejawów i osiągnięć, czyli innymi słowy dziedzictwa kultury.

Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. jest, wraz z Protokołami, podstawą konstytuującą regionalny, europejski system ochrony praw człowieka i zarazem podstawowym aktem prawnym Rady Europy²⁴. W Protokole nr 1 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzonym w Paryżu dnia 20 marca 1952 r., artykuł 1 dotyczy ochrony prawa własności²⁵. Stanowi on, że każda osoba fizyczna i prawna ma prawo do poszanowania swego mienia. Nikt nie może być pozbawiony swojej własności, chyba że w interesie publicznym i na warunkach przewidzianych przez ustawę oraz zgodnie z ogólnymi zasadami prawa międzynarodowego. Postanowienie to nie będzie jednak w żaden sposób naruszać prawa państwa do stosowania takich ustaw, jakie uzna za konieczne do uregulowania sposobu korzystania z własności zgodnie z interesem powszechnym lub w celu zabezpieczenia uiszczania podatków bądź innych należności lub kar pieniężnych. Przepis ten pozostaje w bezpośrednim związku z podnoszeniem roszczeń rewindykacyjnych dotyczących dóbr kultury, co zostanie przedstawione w dalszej części niniejszego artykułu. Europejska Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności przewiduje ponadto w art. 10 prawo do wolności wypowiedzi, które ściśle koresponduje z zagadnieniem podejmowania i prowadzenia działalności kulturalnej, a w szczególności działalności twórczej.

W ramach europejskiego systemu ochrony praw człowieka, wskazać należy jeszcze na gwarancje kulturowe zapewnione w, stworzonej pod auspicjami Rady Europy, Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych, sporządzonej w Strasburgu dnia 1 lutego 1995 roku²⁶. Zapewnia ona, przez wzgląd na cel Rady

²⁴ Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.

²⁵ Dz. U. z 1995 r. Nr 36, poz. 175 ze zm.

²⁶ Dz. U. z 2002 r. Nr 22, poz. 209; na temat Konwencji zob.: J. Szmyt, *Ochrona mniejszości narodowych w świetle Konwencji ramowej Rady Europy z 1994 roku*, „Gdańskie Studia Prawnicze”

Europy, czyli osiągnięcie większej jedności jej członków w celu urzeczywistnienia ideałów i zasad, które stanowią ich wspólne dziedzictwo, poszanowanie praw kulturalnych mniejszości narodowych. Tożsamość kulturowa mniejszości narodowych zostaje uznana wartością, która winna podlegać szczególnej ochronie, zwłaszcza gdy istniejąc w obcym państwie podlega szczególnym zagrożeniom związanym z jej zatraceniem. Artykuł 5 tej Konwencji zobowiązuje państwa strony do wspierania i tworzenia warunków koniecznych dla utrzymania i rozwijania przez osoby należące do mniejszości narodowych ich kultury, jak również zachowania zasadniczych elementów ich tożsamości, na co składa się religia, język, tradycja oraz dziedzictwo kultury. Cele Konwencji winne być realizowane w duchu tolerancji oraz dialogu międzykulturowego przez podejmowanie środków w celu wspierania wzajemnego poszanowania, zrozumienia i współpracy pomiędzy wszystkimi osobami żyjącymi na terytorium państwa, niezależnie od ich tożsamości etnicznej, kulturowej, językowej i religijnej, m.in. w zakresie kultury. Konwencja zobowiązuje państwo stronę do zapewnienia warunków niezbędnych dla rzeczywistego uczestniczenia przez osoby należące do mniejszości narodowych między innymi w życiu kulturalnym. Wskazana konwencja o ochronie mniejszości narodowych nie jest jedyną regulacją dotyczącą praw mniejszości w prawie międzynarodowym, jednakże wprowadza ona najdalej idące i najbardziej sprecyzowane gwarancje dla mniejszości narodowych²⁷. Przysługujące im, wyżej wskazane prawa, winny umożliwiać swobodny i niczym nieskrępowany rozwój kultury narodowej, również dla tych ich przedstawicieli, którzy własnej państwowości nie posiadają lub żyją w obcych państwach.

Niezależnie od powyższych rozważań należy wskazać na podejmowanie i realizację zadań ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego przez, czyli Organizację Narodów Zjednoczonych do Spraw Wychowania, Nauki i Kultury. Nie tylko doprowadziła ona do powstania szeregu międzynarodowych aktów normatywnych, w tym także niektórych spośród wyżej wskazanych konwencji, lecz również stoi na straży ich przestrzegania oraz podejmuje różnego rodzaju działania faktyczne mające służyć ochronie światowego dziedzictwa kultury²⁸. Artykuł I Konwencji dotyczącej utworzenia UNESCO przyjętej w Londynie dnia 16 listopada 1945 r., określa cele organizacji oraz środki służące ich realizacji. Należą do nich m.in. pielęgnowanie, rozwijanie i rozpowszechnianie wiedzy zapewniającej ochronę i opiekę światowemu dziedzictwu książek, dzieł sztuki i pomników historii i nauki oraz polecanie zainteresowanym narodom zawieranie niezbędnych w tym celu konwencji międzynarodowych, zachęcanie narodów

1998 t. II, s. 15 i n.; zob. też: Deklaracja w sprawie praw osób należących do mniejszości narodowych lub etnicznych z dnia 18 grudnia 1992 r. *Prawa człowieka. Dokumenty...*, s. 118 i n.

²⁷ W. Czapliński, A. Wyrozumska, *op. cit.*, s. 171 i n.

²⁸ M. Chelmińska, *Rola UNESCO w kształtowaniu uniwersalnych norm polityki kulturalnej*, (w:) *Międzynarodowe stosunki kulturalne. Wybór dokumentów i literatury*, pod red. C. Lewandowskiego, Wrocław 2001, s. 144 i n.; inne akty normatywne UNESCO zob. *Cultural Heritage and the CSCE Process. Selected Documents*, pod red. H. Ognika, A.D. Rotfelda, Warsaw 1991.

do współpracy we wszystkich dziedzinach działalności intelektualnej włącznie z międzynarodową wymianą przedstawicieli wychowania, nauki i kultury, przez wymianę wydawnictw, przedmiotów o wartości artystycznej i naukowej oraz innych źródeł informacji, a także inicjowanie metody międzynarodowej współpracy zmierzającej do udostępnienia ludom wszystkich krajów materiałów przez nie drukowanych i publikowanych. Przy czym dla zachowania niezależności, nienaruszalności, płodnej różnorodności kultur i systemów wychowawczych w państwach będących członkami UNESCO, będzie się ona wstrzymywała od interweniowania w sprawach wchodzących z istoty swej w zakres jurysdykcji wewnętrznej.

4. W ścisłym związku z powyższymi rozważaniami, co zostało już wcześniej podkreślone, pozostaje problem rewindykacji czyli zwrotu bezprawnie zagrabionego mienia²⁹. Do grabieży, które są przyczyną podnoszonych aktualnie roszczeń rewindykacyjnych, dochodziło przede wszystkim w trakcie drugiej wojny światowej, jak też w czasie bezpośrednio następującym oraz w okresie późniejszym³⁰. Również dzisiaj dochodzi do sytuacji, w której uprawniony zostaje pozbawiony swych praw do rzeczy lub rzecz ta, stanowiąca dobro kultury, zostaje mu bezprawnie odebrana³¹. Zagrabione dobra kultury stanowią znaczący składnik dziedzictwa kultury poszczególnych narodów i przedstawiają zazwyczaj dużą wartość materialną. Stąd też można postawić taką tezę, że pokrzywdzonymi i poszkodowanymi są nie tylko dawni właściciele, jako podmioty posiadające prawo podmiotowe do rzeczy, lecz również całe narody, dla których strata elementu składającego się na ich spuściznę narodową i kulturalną jest dotkliwa. Rozliczenie się z przeszłością jest moralnym obowiązkiem wszystkich narodów, a w szczególności winno być dokonane w postkomunistycznych państwach Europy Środkowej i Wschodniej, gdzie w wyniku niesprawiedliwych przekształceń majątkowych wielka liczba osób została bezprawnie pozbawiona swej własności³².

Pewne rozstrzygnięcia rewindykacyjne znajdują się w traktatach pokojowych kończących konflikty zbrojne, w ramach postanowień służących likwidacji skutków

²⁹ Zob. S. Nahlik, *Grabież dzieł sztuki. Rodowód zbrodni międzynarodowej*, Wrocław-Kraków 1958.

³⁰ Dotyczy to przede wszystkim roszczeń związanych z utratą mienia wskutek działań prawnych i faktycznych państw komunistycznych, które po zakończeniu drugiej wojny światowej dostały się pod bezpośredni wpływ ZSRR.

³¹ Łączy się to z problemem kradzieży dzieł sztuki i zabytków, jak również z nielegalnym handlem nimi; te zagadnienia są przedmiotem zainteresowania i normatywnodawczej działalności nie tylko w prawie międzynarodowym publicznym oraz w prawie krajowym poszczególnych państw, lecz również w prawie wtórnym Wspólnot Europejskich; zob. M. Niedźwiedź, *Obrót dobrami kultury w Unii Europejskiej*, Kraków 2000 oraz M. Korzeniowska-Marciniak, *Międzynarodowy rynek sztuki*, Kraków 2001.

³² Dotyczy to przede wszystkim problemu nacjonalizacji, reformy rolnej oraz przejęcia mienia uznanego za poniemieckie; w każdym z tych wypadków wskazać można ogromną ilość nadużyć; zob. J. Pruszyński, *op. cit.*, t. II, s. 23 i n.; na temat rozliczenia z przeszłością zob.: „Ius et Lex” 2003, t. 1 i artykuły tam publikowane.

wojny³³. Traktaty te, obok postanowień politycznych i wojskowych, zawierają szereg postanowień majątkowych związanych z likwidacją negatywnych następstw konfliktów zbrojnych. Zazwyczaj łączy się to ze zobowiązaniem do spłaty reparacji wojennych w pieniądzu lub w naturze. W kontekście odzyskiwania dóbr kultur najważniejsza jest instytucja restytucji, która polega na zwrocie przedmiotów zabranych przez władze okupacyjne z obszarów okupowanych³⁴. Wyróżnia się również restytucję zastępczą, polegającą na przekazaniu państwu poszkodowanemu przedmiotów tego samego rodzaju i o zbliżonej wartości³⁵. Problem ochrony zabytków w trakcie trwania wojny znalazł swą regulację we wskazanej powyżej Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokołem o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanymi w Hadze dnia 14 maja 1954 r.³⁶ Zostały w niej również poruszone pewne zagadnienia związane ze zwrotem mienia, uznanego za dobra kultury, utraconego w trakcie działań wojennych. Jednakże to traktaty pokojowe winne były w bardziej kompleksowy sposób rozstrzygać kwestię wzajemnych roszczeń państw uczestników konfliktu, w odniesieniu do utraconego przez nich materialnego dziedzictwa kultury. Stosowana praktyka, jak pokazują liczne przykłady, okazała się niewystarczająca i postanowienia umów pokojowych tylko w bardzo ogólny i niesystematyczny sposób rozstrzygały problemy związane z rewindykacjami.

Ciekawym przykładem jest, nie zakończony cały czas problem dotyczący wzajemnych rozliczeń po grabieżach drugiej wojny światowej³⁷. W kontekście rozstrzygnięć Trybunału Norymberskiego wskazać należy akty międzynarodowe, które nigdy nie nabyły mocy obowiązującej w sensie źródeł prawa. Są to Zasady norymberskie³⁸. Powstały one w efekcie podjętego i prowadzonego postępowania karnego przeciwko zbrodniarzom wojennym, które toczyło się po zakończeniu drugiej wojny światowej w Norymberdze³⁹. Podczas tego procesu został wypracowany pierwszy system zasad norymberskich. Pozwolił on uznać określone czyny za zbrodnie wojenne oraz zbrodnie przeciw ludzkości. Abstrahując od „prawa norymberskiego” jako całości należy wskazać, że czyny skierowane przeciw materialnym elementom dziedzictwa kultury również stanowią zbrodnie wojenne czy też zbrodnie przeciw ludzkości⁴⁰.

W najszerszym kontekście należy stwierdzić, iż wojna jest z zasady zagrożeniem dla dziedzictwa kultury. Niesie ona zniszczenie i regres na wielu płaszczyznach,

³³ R. Bierzanek, J. Symonides, *op. cit.*, s. 414 i n.

³⁴ *Ibid.*, s. 415.

³⁵ *Ibid.*, s. 415; zob. też: W. Tatarkiewicz, *Etyczne podstawy rewindykacji i odszkodowań*, Warszawa 1945.

³⁶ Zob. J. Pruszyński, *op. cit.*, t. II, s. 505 i n.; zob. też: J. Zajadło, K. Zeidler, *Prawna ochrona zabytków na wypadek wojny*, „Ochrona Zabytków” 2003, nr 1–2.

³⁷ J. Pruszyński, *op. cit.*, t. II, s. 409 i n.; oraz inne, liczne teksty tego autora.

³⁸ R. Bierzanek, J. Symonides, *op. cit.*, s. 417 i n.

³⁹ Zob.: T. Cyprian, J. Sawicki, *Materiały Norymberskie. Umowa – statut – akt oskarżenia – wyrok – radzieckie votum*, Warszawa 1948.

⁴⁰ „Prawo norymberskie” należy rozumieć jako system norm zawartych w szeregu aktów międzynarodowych, o zróżnicowanym charakterze prawnym.

w tym i na płaszczyźnie zachowania, a tym bardziej rozwoju kultury. Zabytkom i innym wartościom kulturowym grozi nie tylko bezpośrednio zniszczenie, lecz, co jest również istotne, w okresie prowadzonych działań wojennych dochodzi do ograniczenia prowadzenia działalności kulturalnej. Wynika to z faktu, iż inne cele stają się dla uczestników konfliktu pierwszoplanowe. Jednakże patrząc na zagadnienie wpływu wojny na istnienie i rozwój kultury w poszczególnych państwach można dojść do odmiennych wniosków. Częstokroć wojna prowadzona była w celu rozszerzenia wpływów danego państwa i objęcia nowo zajętych terytoriów kulturą zwyciężających. Z drugiej zaś strony państwo broniło nie tylko swego terytorium czy bytu lecz również swej kultury i materialnych jej elementów, które zawsze w pierwszej kolejności podlegały niszczycielskiej lub grabieżczej działalności agresora⁴¹. Zdarzało się jednak, iż państwo podbite cywilizowało zwycięzcę, obejmując go wpływem swojej, silniejszej i bardziej rozwiniętej kultury. Bywało również i tak, że to właśnie podczas trwających konfliktów zbrojnych i wojen prowadzące je państwo rozwijało się i kwitło, uzyskując najwyższy poziom potęgi militarnej oraz osiągając najświetniejszy rozwój swej kultury. Wnioski te jednakże nie wydają się zasadne w dzisiejszym świecie, zwłaszcza zaś w kontekście toczonych wojen, które nie mają już charakteru ekspansji kulturowej państwa silniejszego.

Elementem wyjściowym dla poparcia tezy, iż rabunek czy niszczenie materialnych elementów dziedzictwa kultury danego narodu, jakimi są zabytki, jest odniesienie się do prawa własności jako elementarnego prawa człowieka. Granice naruszenia prawa własności wskazują właściwe przepisy prawa wojny (*ius in bello*). Pozwalają one władzy okupującej terytorium państwa obcego na pobieranie na obszarze okupowanym kontrybucji pieniężnej w celu zaspokojenia potrzeb armii okupacyjnej lub potrzeb związanych z zarządzaniem danym obszarem. Pozwalają ponadto na dokonywanie przez okupanta rekwizycji w naturze tylko dla potrzeb armii okupacyjnej, z zastrzeżeniem, że rekwizycje te muszą odpowiadać możliwościom danego kraju. Własność gmin, instytucji kościelnych, dobroczynnych, wychowawczych oraz instytucji artystycznych i naukowych choćby należały do państwa, korzysta z tych samych praw i obowiązków jak własność prywatna. A wszelkie umyślne zagarnięcie, niszczenie, uszkodzenie takich instytucji, pomników historycznych, dzieł sztuki i nauki jest zakazane i winno być karane. W praktyce podczas każdego konfliktu zbrojnego na terytoriach zajętych dochodziło do masowych konfiskat i wywozu zabytków, dzieł sztuki, mebli, elementów wyposażenia budynków, ich części składowych oraz wielu podobnych przedmiotów. Zaznaczyć należy, iż dopiero w konsekwencji prac nad powołaniem do życia Międzynarodowego Trybunału Karnego w Rzymie, doprowadzono do nadania systemowi normatywnemu określającemu zbrodnie wojenne oraz zbrodnie przeciw ludzkości, charakteru norm prawnych. Należy mieć nadzieję, że w zakresie

⁴¹ W tym kontekście wojna jest niezmienna pomimo gwarancji normatywnych zawartych w prawie międzynarodowym publicznym. Grabież mienia przy okazji prowadzenia działań wojennych była dokonywana zawsze i jak się zdaje jest dokonywana również we współczesnych czasach.

działalności orzeczniczej tego Trybunału rozstrzygane będą również takie sprawy, w wyniku których doszło do zagrożenia lub naruszenia kulturowego dziedzictwa ludzkości.

Z tego punktu widzenia każdy przypadek rabunku publicznej i prywatnej własności jest przestępstwem na płaszczyźnie prawa międzynarodowego. Szczególnemu rygorowi podlega jednak grabież dóbr kultury, co swoją regulację znajduje we wskazanej powyżej Konwencji Haskiej z 1954 r. Znajduje ona zastosowanie w wypadkach konfliktów zbrojnych toczonych od czasu jej uchwalenia, wejścia w życie, zwłaszcza zaś od przyjęcia jej przez dużą liczbę państw na świecie⁴². Konflikt iracki w 2003 r. ukazał jak istotnym zagadnieniem jest ochrona dziedzictwa kultury na wypadek konfliktu zbrojnego. W trakcie prowadzenia działań wojennych jednym z najmniej istotnych zagadnień, co pokazują dowolnie dobrane przykłady z historii, była zawsze ochrona zabytków. Jednakże w czasach normatywnego uregulowania sposobów prowadzenia „wojny cywilizowanej” obowiązkiem stron uczestników jest nie tylko przestrzegać praw człowieka, lecz również innych, różnego rodzaju norm prawa międzynarodowego. Do takiej szczególnej regulacji zaliczyć należy właśnie Konwencję Haską z 1954 r. Podczas trwającej wojny w Iraku doszło do jednej z największych we współczesnych czasach zorganizowanej kradzieży dóbr kultury⁴³. Z tego rodzaju działalnością spotkać się można podczas każdego konfliktu zbrojnego, jednakże nigdy na tak wielką skalę⁴⁴. W Muzeum Narodowym w Bagdadzie dokonana została grabież kilku tysięcy eksponatów z czasów sumeryjskich. Wartość zrabowanych zabytków jest nie do określenia, jednak, uwzględniając ewentualną wartość rynkową, są to sumy liczone w miliardach dolarów⁴⁵. Zgodnie ze wskazaną wyżej Konwencją Haską, uszczerbek w dziedzictwie kultury jest stratą dla całej ludzkości. Przedmiotowe zagadnienie jest niezwykle istotne z punktu widzenia powszechności obowiązywania prawa międzynarodowego. Im dana umowa międzynarodowa została powszechniej przyjęta, a tym samym ma więcej państw – stron, tym ochrona dziedzictwa kultury staje się bardziej uniwersalna i zarazem skuteczna⁴⁶.

W oparciu o podejmowane prace przed legislacyjne, wnioskować należy, iż problem rewindykacji w najbliższym czasie stanie się również przedmiotem

⁴² Aktualnie przeszło sto państw ratyfikowało tę Konwencję.

⁴³ P. Smoleński, *Wszyscy kradli wszystko*, „Gazeta Wyborcza” 2004.01.02. nr 1, s. 13; już podczas wojny w Zatoce Perskiej doszło do grabieży babilońskich skarbów kultury, jednakże nigdy wcześniej akcja rabunkowa nie przybrała takiej skali, jak w czasie wojny w Iraku w 2003 r.

⁴⁴ Podczas pierwszej wojny w Zatoce Perskiej doszło również do grabieży dzieł sztuki, których odzyskiwaniem zajmowało się UNESCO, ICOM przy współpracy policji międzynarodowej – INTERPOL-u.

⁴⁵ P. Smoleński, *op. cit.*, s. 13.

⁴⁶ W praktyce problem ten powstał w przypadku interwencji zbrojnej w Iraku w 2003 roku, gdzie nie wszystkie państwa w niej uczestniczące ratyfikowały Konwencję Haską z 1954 r., pomimo że jest to akt powszechnie na świecie uznawany i przyjmowany.

zainteresowania Wspólnot Europejskich. Wskazuje na to między innymi końcowy raport przyjęty przez Parlament Europejski na sesji dnia 26 listopada 2003 r.⁴⁷

5. Wskazać należy na trzy konkurencyjne teorie, przyjmowane przez różne strony sporu, aby w sposób systemowy rozwiązać problem rewindykacji. Teoria własności jest najbardziej zakorzeniona w pozytywistycznej koncepcji prawa. Zgodnie z tą teorią dobro kultury winno znajdować się tam, gdzie jest czy gdzie je umieści właściciel, czyli osoba prawnie umocowana do rozporządzenia rzeczą. Teoria przeznaczenia stanowi, że dobro kultury powinno znajdować się tam, gdzie najlepiej będzie eksponowane. Ten argument służył państwom pochodzenia dóbr kultury, aby skutecznie podnosić roszczenia rewindykacyjne na przykład w stosunku do państw, które w XIX i XX w., prowadziły szeroką działalność archeologiczną co skutkowało wywozem ogromnej ilości eksponatów archeologicznych między innymi do państw europejskich. Z miejsca pochodzenia wywieziona, legalnie i nielegalnie, została ogromna część materialnych elementów dziedzictwa kultury Grecji, Egiptu i wielu innych państw basenu Morza Śródziemnego oraz z Bliskiego Wschodu. Ostatnią teorią, która stała się argumentem dla ochrony posiadania wielkich muzeów jest teoria ochrony. Według niej, dobra kultury winny znajdować się współcześnie tam, gdzie zapewniona jest ich najlepsza ochrona i ewentualnie tam, gdzie będą dostępne dla największej liczby zwiedzających. Jest ona podnoszona przez największe światowe muzea, takie jak Luwr, Ermitaż czy też British Museum i służy zachowaniu ich stanu posiadania.

Ochrona dziedzictwa kultury w kontekście systemu ochrony praw człowieka nasuwa szereg wątpliwości aksjologicznych. Należy postawić pytanie czy można, na równi z ochroną ludzi, stawiać ochronę wartości materialnych i niematerialnych stanowiących element składowy dziedzictwa kultury. Wątpliwość taka ujawnia się na przykład w wypadku ochrony dóbr kultury podczas konfliktu zbrojnego. W sytuacji bezpośredniego zagrożenia życia człowieka, czy nawet w wypadku konieczności zapewnienia realizacji potrzeb podstawowych, wątpliwości budzi nawet praktyczna możliwość realizowania przedsięwzięć mających na celu ochronę dóbr kultury. W wypadku zaś konieczności dokonania wyboru pomiędzy ochroną życia i zdrowia człowieka a ochroną rzeczy, nawet jeśli tą rzeczą jest bezcenny zabytek, właściwa odpowiedź nasuwa się sama. Jednakże nawet takie, oczywiste postawienie sprawy, nie zwalnia z powszechnego obowiązku dbałości o kulturalną spuściznę ludzkości, co winno skutkować podejmowaniem wszelkich dostępnych działań służących ochronie światowego dziedzictwa kultury.

⁴⁷ Report on a legal framework for free movement within the internal market of goods whose ownership is likely to be contested – European Parliament – Committee on Legal Affairs and the Internal Market (2002/2114(INI)).